

ISSN 2306-7365 (Print)
ISSN 2664-0686 (Online)
Индекс 75637
DOI prefix: 10.47526

ҚОЖА АХМЕТ ЯСАУИ АТЫНДАҒЫ
ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАЗАҚ-ТҮРІК УНИВЕРСИТЕТИ

HOCA AHMET YESEVI
ULUSLARARASI TÜRK-KAZAK ÜNİVERSİTESİ

1150 жыл
Әл-Фарабидің мерейтойы

175 жыл
Абай Құнанбайұлының
мерейтойы

YESEVI
ÜNİVERSİTESİ
HABARŞISI
Bilimsel Dergisi

ЯСАУИ
УНИВЕРСИТЕТІНІҢ
ХАБАРШЫСЫ
ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛЫ
№3 (117) 2020
шілде-тамыз-қыркүйек

БАС РЕДАКТОР

биология ғылымдарының докторы, профессор
АБДРАСИЛОВ БОЛАТБЕК СЕРІКБАЙҰЛЫ

YAYIN YÖNETMENİ

Prof. Dr.

ABDRASILOV BOLATBEK SERIKBAYULI

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР

доктор биологических наук, профессор
АБДРАСИЛОВ БОЛАТБЕК СЕРИКБАЕВИЧ

CHIEF EDITOR

Professor, Doctor of Biological Sciences
ABDRASSILOV BOLATBEK SERIKBAYEVICH

Индекстеледі/Tarama indeksli/ Индексируется/ Scanned indexes:
Index Copernicus, Directory of Research Journals Indexing

INDEX COPERNICUS
INTERNATIONAL

 Directory of
Research Journal
Indexing

ҚҰРЫЛТАЙШЫ:

Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті

Журнал Қазақстан Республикасының Баспасөз және бұқаралық ақпарат істері жөніндегі ұлттық агенттігінде 1996 жылғы 8 қазанда тіркеліп, Қазақстан Республикасы Инвестициялар және даму министрлігі Байланыс, ақпараттандыру және ақпарат комитетінің №232-Ж куәлігі берілген.

Шығу жиілігі: 3 айда 1 рет. МББ тілі: қазақша, түрікше, ағылшынша, орысша. Тарату аумағы: Қазақстан Республикасы, алыс және жақын шетел. **Индекс №75637**. Журнал 2013 жылдың қаңтар айынан бастап Париж қаласындағы ISSN орталығында тіркелген. **ISSN 2306-7365 (Print), ISSN 2664-0686 (Online)**.

Ғылыми еңбектің негізгі нәтижелерін жариялау үшін Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің Білім және ғылым саласындағы бақылау Комитетінің 2018 жылдың 11 желтоқсандағы №1945 және 14 желтоқсандағы №1992 бұйрықтарымен журнал Комитет ұсынатын ғылыми басылымдар тізіміне Философия, Тарих, Педагогика және Филология бағыттары бойынша енгізілді.

KURUCU:

Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi

Dergi 8 Ekim 1996'da Kazakistan Cumhuriyeti Basın ve Medya İletişim Ajansı tarafından tescillenmiş, Kazakistan Cumhuriyeti Yatırım ve Gelişim Bakanlığının, İletişim, Bilişim ve Bilgilendirme Komitesinin 232-J numaralı kimliği verilmiştir. Yayın Süresi: 3 ayda 1 defadır. Süreli Basın Yayın Dili: Kazakça, Türkçe, İngilizce ve Rusça. Dağıtım Bölgesi: Kazakistan Cumhuriyeti, uzak ve yakın yabancı ülkeler. **İndeks: 75637**. Dergi, Ocak 2013'ten bu yana Paris'teki ISSN Merkezi'nde kayıtlıdır. **ISSN 2306-7365 (Print), ISSN 2664-0686 (Online)**.

Bu dergi, Kazakistan Cumhuriyeti Eğitim ve Bilim Bakanlığı'nın 11/12/2018 tarih ve 1945 sayılı kararı ile 14/12/2018 tarih ve 1992 nolu kararı çerçevesinde Felsefe, Tarih, Pedagoji ve Filoloji alanlarında KC EBB tarafından tavsiye edilen bilimsel dergiler listesine dahil edilmiştir.

УЧРЕДИТЕЛЬ:

Международный казахско-турецкий университет имени Ходжа Ахмеда Ясави

Журнал зарегистрирован в Национальном агентстве по делам печати и массовой информации Республики Казахстан 8 октября 1996 года. Комитетом связи, информатизации и информации Министерства по инвестициям и развитию Республики Казахстан выдано свидетельство №232-Ж.

Периодичность издания: 1 раз в 3 месяца. Язык ППИ: казахский, турецкий, английский, русский. Территория распространения: Республика Казахстан, дальнее и ближнее зарубежье. **Индекс №75637**.

Журнал с января 2013 года был зарегистрирован в Центре ISSN в городе Париже.

ISSN 2306-7365 (Print), ISSN 2664-0686 (Online).

Приказами Комитета по контролю в сфере образования и науки Министерства образования и науки Республики Казахстан от 11 декабря 2018 года №1945 и от 14 декабря 2018 года №1992 журнал включен в перечень научных изданий в области Философии, Истории, Педагогике и Филологии, рекомендуемых Комитетом.

FOUNDER:

Khoja Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University

The Journal was registered by the Communication, Informatization and Information Committee Periodical press and information agency of the Republic of Kazakhstan on October 8, 1996, Ministry of Investment and Development of the Republic of Kazakhstan issued a certificate № 232-G. Publication: 1 time in 3 months. Language PPP: Kazakh, Turkish, English, Russian. Territory of distribution: the Republic of Kazakhstan, near and far abroad. **Index №75637**.

The journal has been registered since January 2013 at the ISSN Center in Paris.

ISSN 2306-7365 (Print), ISSN 2664-0686 (Online).

Pursuant to the Order of the Committee for Control in Education and Science of the Republic of Kazakhstan dated December 11, 2018 №1945 and December 14, 2018 №1992, the journal is included in the list of scientific publications in the field of Philosophy, History, Pedagogy and Philology, recommended by the Committee.

Бас редактордың орынбасары

педагогика ғылымдарының докторы, профессор Беркимбаев К.М.

Бас редактордың орынбасары

доцент, Ph.D. Пилтен Пусат

Жауапты хатшы

философия ғылымдарының кандидаты, доцент Балтабаева А.Ю.

РЕДАКЦИЯЛЫҚ АЛҚА

Жұрынов Мұрат	- ҚР ҰҒА президенті, академик /Қазақстан/
Демиркөз Мелаяхат Білге	- профессор, доктор /Түркия/
Гржибовский Андрей	- м.ғ.д., профессор /Норвегия/
Капилла Хосе Э.	- профессор, доктор /Испания/
Корнилов Виктор	- п.ғ.д., профессор /Ресей/
Мырзақұлов Рэтбай	- ф.-м.ғ.д., профессор /Қазақстан/
Мейер Бургхард	- профессор, доктор /Германия/
Турметов Батирхан	- ф.-м.ғ.д., профессор /Қазақстан/
Ташпынар Мехмет	- профессор, доктор /Түркия/
Сагироғлу Шереф	- профессор, доктор /Түркия/

РЕДАКЦИЯЛЫҚ КЕҢЕС

Ақбасова Аманкүл	- техн.ғ.д., профессор /Қазақстан/
Ақйол Хаяти	- профессор, доктор /Түркия/
Атемова Қалипа	- п.ғ.д., профессор /Қазақстан/
Бұлбұл Ибрагим	- профессор, доктор /Түркия/
Булуч Бекир	- профессор, доктор /Түркия/
Батырбаев Нұрлан	- з.ғ.к., доцент /Қазақстан/
Гелишли Юджел	- профессор, доктор /Түркия/
Ергөбек Құлбек	- ф.ғ.д., профессор /Қазақстан/
Есімова Шолпан	- э.ғ.д., профессор /Қазақстан/
Жетібаев Көпжасар	- т.ғ.к., доцент /Қазақстан/
Жетпісбаева Бахытгүл	- п.ғ.д., профессор /Қазақстан/
Йылдыз Мұса	- профессор, доктор /Түркия/
Мырзалиев Бораш	- э.ғ.д., профессор /Қазақстан/
Томар Женгиз	- профессор, доктор /Түркия/
Торыбаева Жәмила	- п.ғ.д., профессор /Қазақстан/
Умбетов Өмірбек	- техн.ғ.д., профессор /Қазақстан/
Ұзақбаева Сақыпжамал	- п.ғ.д., профессор /Қазақстан/
Ыдырыс Серікбай	- э.ғ.д., профессор /Қазақстан/

Yayın Yönetmen Yardımcısı
Prof. Dr. Berkimbayev K.M.
Yayın Yönetmen Yardımcısı
Doç. Dr. Pilten Pusat
Yayın Kurulunun Sorumlu Sekreteri
Doç. Dr. Baltabayeva A.Y.

DANIŞMA KURULU

Jurnov Murat	- Prof. Dr. /Kazakistan/
Demirköz Melahat Bilge	- Prof. Dr. /Türkiye/
Grjibovskiy Andrey	- Prof. Dr. /Norveç/
Kapilla Jose E.	- Prof. Dr. /İspanya/
Kornilov Viktor	- Prof. Dr. /Rusya/
Myrzakulov Ratbay	- Prof. Dr. /Kazakistan/
Meyer Burghard	- Prof. Dr. /Almanya/
Turmetov Batırhan	- Prof. Dr. /Kazakistan/
Taşpınar Mehmet	- Prof. Dr. /Türkiye/
Sağıroğlu Şeref	- Prof. Dr. /Türkiye/

EDİTÖR KURULU

Akbasova Amankül	- Prof. Dr. /Kazakistan/
Akyol Hayati	- Prof. Dr. /Türkiye/
Atemova Kalipa	- Prof. Dr. /Kazakistan/
Bülbül İbrahim	- Prof. Dr. /Türkiye/
Buluç Bekir	- Prof. Dr. /Türkiye/
Batirbayev Nurlan	- Doç. Dr. /Kazakistan/
Gelişli Yücel	- Prof. Dr. /Türkiye/
Ergöbek Kulbek	- Prof. Dr. /Kazakistan/
Esimova Şolpan	- Prof. Dr. /Kazakistan/
Jetibayev Köpjasar	- Doç. Dr. /Kazakistan/
Jetpisbayeva Bahtıgül	- Prof. Dr. /Kazakistan/
Yıldız Musa	- Prof. Dr. /Türkiye/
Myrzaliyev Boraş	- Prof. Dr. /Kazakistan/
Tomar Cengiz	- Prof. Dr. /Türkiye/
Toribayeva Jamila	- Prof. Dr. /Kazakistan/
Umbetov Ömirbek	- Prof. Dr. /Kazakistan/
Uzabayeva Sahıpjamal	- Prof. Dr. /Kazakistan/
Idırıs Serikbay	- Prof. Dr. /Kazakistan/

Заместитель главного редактора
доктор педагогических наук, профессор Беркимбаев К.М.

Заместитель главного редактора
доцент, Ph.D. Пилтен Пусат

Ответственный секретарь
кандидат философских наук, доцент Балтабаева А.Ю.

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

Журинов Мурат	- президент НАН РК, академик /Казахстан/
Демиркоз Мелаяхат Билге	- профессор, доктор /Турция/
Гржибовский Андрей	- д.м.н., профессор /Норвегия/
Капилла Хосе Э.	- профессор, доктор /Испания/
Корнилов Виктор	- д.п.н., профессор /Россия/
Мирзакулов Ратбай	- д.ф.-м.н., профессор /Казахстан/
Мейер Бургхард	- профессор, доктор /Германия/
Турметов Батирхан	- д.ф.-м.н., профессор /Казахстан/
Ташпынар Мехмет	- профессор, доктор /Турция/
Сагироглу Шереф	- профессор, доктор /Турция/

РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ

Акбасова Аманкул	- д.техн.н., профессор /Казахстан/
Акйол Хаяти	- профессор, доктор /Турция/
Атемова Калипа	- д.п.н., профессор /Казахстан/
Булбул Ибрагим	- профессор, доктор /Турция/
Булуч Бекир	- профессор, доктор /Турция/
Батырбаев Нурлан	- к.ю.н., доцент /Казахстан/
Гелишли Юджел	- профессор, доктор /Турция/
Ергобек Кулбек	- д.ф.н., профессор /Казахстан/
Есимова Шолпан	- д.э.н., профессор /Казахстан/
Жетибаев Копжасар	- к.и.н., доцент /Казахстан/
Жетписбаева Бахытгул	- д.п.н., профессор /Казахстан/
Йылдыз Муса	- профессор, доктор /Турция/
Мырзалиев Бораш	- д.э.н., профессор /Казахстан/
Томар Женгиз	- профессор, доктор /Турция/
Торыбаева Жамила	- д.п.н., профессор /Казахстан/
Умбетов Умирбек	- д.техн.н., профессор /Казахстан/
Узакбаева Сахипжамал	- д.п.н., профессор /Казахстан/
Ыдырыс Серикбай	- д.э.н., профессор /Казахстан/

Deputy chief editor

Professor, Doctor of Pedagogical Sciences Berkimbayev K.M.

Deputy chief editor

Associate Professor, Ph.D. Pilten Pusat

Responsible secretary

Associate Professor, Ph.D. Baltabayeva A.Yu.

EDITORIAL BOARD

Zhurynov Murat	- President of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, academician /Kazakhstan/
Demirkoz Melahat Bilge	- Professor, Doctor /Turkey/
Grijibovsky Andrey	- Doctor of Medical Sciences, Professor /Norway/
Kapilla Hose	- Professor, Doctor /Spain/
Kornilov Viktor	- Doctor of Pedagogical Sciences, Professor /Russia/
Myrzakulov Ratbay	- Doctor of Physical and Mathematical Sciences, Professor /Kazakhstan/
Meyer Burghard	- Professor, Doctor /Germany/
Turmetov Batyrhan	- Doctor of Physical and Mathematical Sciences, Professor /Kazakhstan/
Tashpinar Mehmet	- Professor, Doctor /Turkey/
Sagiroglu Sheref	- Professor, Doctor /Turkey/

EDITORIAL COUNCIL

Akbasova Amankul	- Doctor of Technical Sciences, Professor /Kazakhstan/
Akyol Hayati	- Professor, Doctor /Turkey/
Atemova Kalypa	- Doctor of Pedagogical Sciences, Professor /Kazakhstan/
Bulbul Ibrahim	- Professor, Doctor /Turkey/
Buluc Bekir	- Professor, Doctor /Turkey/
Batyrbayev Nurlan	- Candidate of Law, Associate Professor /Kazakhstan/
Gelisli Yucel	- Professor, Doctor /Turkey/
Yergobek Kulbek	- Doctor of Philology, Professor /Kazakhstan/
Essimova Sholpan	- Doctor of Economics, Professor /Kazakhstan/
Zhetibayev Kopzhasar	- Candidate of Historical Sciences, Associate Professor /Kazakhstan/
Zhetpisbayeva Bakhytgul	- Doctor of Pedagogical Sciences, Professor /Kazakhstan/
Yildiz Musa	- Professor, Doctor /Turkey/
Myrzaliyev Borash	- Doctor of Economics, Professor /Kazakhstan/
Tomar Cengiz	- Professor, Doctor /Turkey/
Torybayeva Zhamilya	- Doctor of Pedagogical Sciences, Professor /Kazakhstan/
Umbetov Omirbek	- Doctor of Technical Sciences, Professor /Kazakhstan/
Uzakbayeva Sakhipzhamal	- Doctor of Pedagogical Sciences, Professor /Kazakhstan/
Ydyrys Serikbay	- Doctor of Economics, Professor /Kazakhstan/

ФИЛОСОФИЯ, ДІНТАНУ

ӘОЖ 2:14; МҒТАР 21.31;
<https://doi.org/10.47526.2020/2664-0686.001>

Ж.С. САНДЫБАЕВ¹, С.У. АБЖАЛОВ²✉, К.М. БЕРКИМБАЕВ^{3*}

¹философия ғылымдарының кандидаты, Нұр-Мұбарак Египет ислам мәдениеті университеті (Қазақстан, Алматы қ.), e-mail: kaz_astana74@mail.ru

²философия ғылымдарының кандидаты, доцент, Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті (Қазақстан, Түркістан қ.), e-mail: sultano81@mail.ru

³педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті (Қазақстан, Түркістан қ.), e-mail: kamalbek.berkimbaev@ayu.edu.kz
<https://orcid.org/0000-0002-5191-8140>

ӘЛ-ФАРАБИДІҢ БАҚЫТҚА ЖЕТЕЛЕЙТІН «ТӨРТ ІЗГІЛІК» ФИЛОСОФИЯСЫ

Мақала ұлы ойшыл әл-Фарабидің қала тұрғындарын бақытқа жетелейтін «төрт ізгілік» философиясына арналған. Ғалым қала тұрғындарын бұл дүниеде рахат өмірге, о дүниеде асқақ бақытқа жеткізетін «төрт ізгіліктің» сырын айтады. Бұл қаланың тұрғындары қылмыс жасамайды, ізгілік қылғанды жақсы көреді, қоғам мүшелері әдепті, басшысы әділ. Осындай қоғамды құру үшін халық «төрт ізгілікті» – теориялық, ойшылдық, этикалық және практикалық өнерлерді игерулері қажет. Әл-Фараби бұл төрт ізгілікті жеке ашып, оларды халыққа дарыту әдістерін баяндайды. Кейін адамдардың бақытқа жетуі үшін әуелі «бақыттың» не екенін және оған жету жолын түсіндіреді.

Философ мұндай ізгі халықты бақытқа бастайтын басшының қандай болуы керектігін суреттейді. Ол – әділ, әдепті, білімді, шешен сөзді және философ.

Кілт сөздер: әл-Фараби, адам, қоғам, имам, төрт ізгілік, басшы, бақыт, білім, философ, әділ, грек ойшылдары, ғалым.

Zh.S. Sandybayev¹, S.U. Abzhalov², B.K. Berkimbayev³

¹Candidate of Philosophical Sciences, Egyptian University of Islamic Culture Nur-Mubarak (Kazakhstan, Almaty), e-mail: kaz_astana74@mail.ru

²Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor, Khoja Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University (Kazakhstan, Turkestan), e-mail: sultano81@mail.ru

³Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Khoja Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University (Kazakhstan, Turkestan), e-mail: kamalbek.berkimbaev@ayu.edu.kz

Al-Farabi's Philosophy of the «Four Virtues» that Lead to Happiness

The article is dedicated to the great philosopher al-Farabi's philosophy of the “four virtues” that lead to happiness in the city. The scientist tells the secret of the «four virtues» that lead the people of the city to a happy life in this world and great happiness in the next. The people of this city do not commit crimes, they love to do good, the members of the society are polite and the leader is fair. In order to create such a society, people need to master the «four virtues» –

* **Бізге дұрыс сілтеме жасаңыз:**

- Сандыбаев Ж.С., Абжалов С.У., Беркимбаев К.М. Әл-Фарабидің бақытқа жетелейтін «төрт ізгілік» философиясы // Ясауи университетінің хабаршысы. – 2020. – №3 (117). – Б. 7–14. <https://doi.org/10.47526.2020/2664-0686.001>

* **Cite us correctly:**

- Sandybayev J.S., Abjalov S.Ú., Berkimbayev K.M. Ál-Farabidíñ baqytqa jeteletin «tört izgilik» filosofiuasy // Iasaýı ýniversitetiniñ habarshysy. – 2020. – №3 (117). – B. 7–14. <https://doi.org/10.47526.2020/2664-0686.001>

theoretical, intellectual, ethical and practical arts. Al-Farabi personally reveals these four virtues and describes the methods of imparting them to the people. He then explains what «happiness» is and how to achieve it in order for people to be happy.

The philosopher describes what it means to be a leader who leads such a good nation to happiness. He is fair, polite, educated, eloquent and a philosopher.

Keywords: Al-Farabi, a person, society, Imam, four virtues, leader, happiness, knowledge, philosopher, fair, Greek thinkers, scientist.

Ж.С. Сандыбаев¹, С.У. Абжалов², К.М. Беркимбаев³

¹кандидат философских наук, Египетский университет исламской культуры Нур-Мубарак (Казахстан, г. Алматы), e-mail: kaz_astana74@mail.ru

²кандидат философских наук, доцент, Международный казахско-турецкий университет имени Ходжа Ахмеда Ясави (Казахстан, г. Туркестан), e-mail: sultano81@mail.ru

³доктор педагогических наук, профессор, Международный казахско-турецкий университет имени Ходжа Ахмеда Ясави (Казахстан, г. Туркестан), e-mail: kamalbek.berkimbaev@ayu.edu.kz

**Философия аль-Фараби о «четырёх добродетелях»,
которые служат достижению счастья**

Статья посвящена философии великого мыслителя аль-Фараби о «четырёх добродетелях», которые ведут жителей горада к достижению счастья. Ученый раскрывает секрет «четырёх добродетелей», которые служат достижению дальнего счастья в этой жизни и высшего блаженства – в потусторонней. Люди такого горада не совершают преступлений и любят делать добро, они вежливы, а их лидер справедлив. Чтобы создать такое общество, людям необходимо овладеть искусством добродетельности – это теоретические добродетели, мыслительные добродетели, этические добродетели и практические искусства. Аль-Фараби отдельно останавливается на каждой добродетели и описывает методы передачи их людям. Далее он дает толкование понятию «счастье» и объясняет пути его достижения.

Философ рисует идеальный образ лидера, способного привести добродетельную нацию к счастливой жизни. Это справедливый, воспитанный, образованный и красноречивый человек и философ.

Ключевые слова: аль-Фараби, человек, общество, имам, четыре добродетели, лидер, счастье, знание, философ, справедливый, греческие мыслители, ученый.

Кіріспе

Құдай, адам, қоғам, мемлекет өміріндегі саясат, гуманизм, мораль мәселелері ғасырлар бойы заманынан озық туған ғалымдардың басты мәселелерінің бірі. Бұл мәселелерді айналып өткен философ жоқ десек қателеспейміз. Тіпті сонау антикалық дәуірден бастау алған «Құдай», «бақытты қоғам», «бірінші басшы», «ізгілік және зұлымдық», «әрекетшіл ақыл», «интеллект» сияқты т.б. категорияларды зерделеген грек ойшылдары өздерінен кейінгі ғалымдарға көптеген ойлар салып кетті. Бұл ұғымдарды жаңаша пайымдап ақылға салып, жаңа қырынан таныту қажеттілігі туды. Осы аралықта қоғамда факиһтер (мұсылман құқықтанушылары), араб тілді перипатетиктер және саяси-әдептік теорияларды негіздеушілер топтары қалыптасты. Дана, ұлы ойшыл, ғалым-энциклопедист Әбу Насыр әл-Фараби жоғарыда аталған перипатетиктердің қатарында еді. Кейде бұларды утопиялық теориялардың негізінде түрлі «қайырымды қалаларды» жасаушылар деп те атайды.

Мысалы, әл-Фарабидің «Тахсил әс-сағада» (Бақытқа жету жайында) [1], «Әро-у әхлу әл-мәдинати әл-фазилә» (Қайырымды қала тұрғындарының көзқарастары) [2], «Әс-Сиясату әл-Мәдәния» (Азаматтық саясат) [3] сияқты т.б. шығармаларының барлығы осыған дәлел.

Ғалым бұл дүниеде рахат өмірге, о дүниеде асқақ бақытқа кенелетін, қылмыс жасамайтын, тұрғындары ізгілік қылғанды жақсы көретін, басшысы әділ қоғамды құру

жолын түсіндірді. Ол өзінің «Бақытқа жету жайында» атты еңбегінің алғашқы бетінде былай деп айтады: «Адамның басына дарыған төрт түрлі нәрсеге халықтар мен қала тұрғындары қол жеткізсе, олар бұл өмірде дүние бақытына, арғы өмірде ұлық бақытқа жетеді. Бұлар: теориялық ізгіліктер, ойшылдық ізгіліктер, этикалық ізгіліктер және практикалық өнерлер» [1, 415-б].

Әл-Фараби мұнда негізгі эстетикалық категорияны негіздеуге үлкен мән береді, дәлірек айтқанда басқаларға үлгі болатын басшыға лайық сұлулық категориясы. Сұлулық, бұл адам сұлулығының, рухани және адамгершілік пен физикалық көрінісі. Ойшылды діни мистиктермен салыстырғанда, адам баласының бақытқа кенелуін тек арғы дүниеде емес, керісінше оның бұл дүниеде бақытқа қол жеткізуіне себеп-салдарды іздеді.

Ғалымның пікірінше, қоғам бақытқа жетуі үшін әрбір азамат қол жеткізуі тиіс төрт ізгілік бар. Мұндағы бұл дүниеде һәм арғы дүниеде бақытқа кенеледі деп отырған төрт нәрсе: теориялық ізгіліктер, ойшылдық ізгіліктер, этикалық ізгіліктер және практикалық өнерлер. [4] Әл-Фарабидің ойын жақсырақ түсіну үшін осы аталған төрт ізгілікке қысқаша анықтама бергеніміз жөн болар. Сонымен, ізгілік деп не нәрсені түсінуіміз қажет?

Әл-Фарабидің тілімен айтқанда: «Теориялық ізгіліктер дегеніміздің түпкі мақсаты өмірде бар нәрселерді рационалды қамтып және сонымен ғана көз жеткізетін білімдер. Бұл білімдердің ішінде адам ана құрсағынан дүниеге келген кездегі әуел бастан көңілге тоқылған білімдер бар», [1, 417-б]. Демек кейбір ғылымның түрі адаммен бірге ана құрсағынан келетін болғандықтан, ол бұл білімдердің қалайша және қайдан келгенін білмей де қалады. Сондықтан бұларды әл-Фараби «алғашқы білімдер», – деп айтады. Алғашқы білімдер үшін арнайы уақыт бөліп оқу шарт емес. Бұл – өмірмен, тәжірибемен келетін білімдер. Адам әуелі осы білімдерге ие болады.

Алғашқы білімдерден кейін бұларды тексеру, зерттеу және оқу арқылы келетін ғылымдар қалыптасады – деп әл-Фараби адамның ақыл-ойын жоғары қояды. Ол теориялық ізгіліктердің ішіне азаматтық білімді де жатқызды, себебі адам алғашқы білімнен кейін «қалайша?» (кәйфа?) және «бұл не нәрсе?» (мә һәзә?) деген сұрақтарға жауап іздеп, өзінің адами тұлғасын қалыптастырады.

Зерттеу әдістемесі

Мақалада әл-Фарабидің бақытқа жету философиясындағы «төрт ізгілік» тұжырымдамасына философиялық талдау жасалды. Ол үшін ғалымның түпнұсқадағы «Тахсил әс-сағада» (Бақытқа жету жайында), «Әро-у әхлу әл-мәдинати әл-фазилә» (Қайырымды қала тұрғындары), «Әс-Сиясату әл-Мәдәния» (Азаматтық саясат) трактаттары зерделеніп, олардағы бақытқа жетелейтін ізгілік категорияларының нақты тұтастық, жүйелілік қағидалары және бүтіндік пен бөліктік күйлері көрініс тапты. Сонымен тақырыптың мазмұнын аша түсу мақсатында тарихи және логикалық әдістеме тәсілі қолданылды. Сол арқылы әл-Фараби заманындағы ғалымдардың бақытқа жету жайындағы пайымдарына салыстырмалы шолу жасадық.

Негізгі бөлім

Әл-Фарабиде азаматтық ғылым – адамды «кәміл инсан» (инсанун кәмилун) болу мақсатына алып баратын жолды қарастырады. Бұл жол қайырымдылық пен ізгі амал жолы яғни, адамның кәміл болуы үшін дем беретін немесе соған жету үшін адамға игілік, ізгілік, қайырымдылық түрінде пайда келтіретін барлық зат біткенді зерттейді. Бұларды кемелдікке жетуге тосқауыл болатын жамандық, шалағайлық, қаскүнемдік сияқты заттардан бөлек алып қарайды. Сөйтіп ойшыл адамның кемелдікке жетуі үшін оның бойында болуы қажет қасиеттерді жеке дара атап көрсетеді де оның қандай сипаттардан арылу керектігін айтады. Бұл жерде қайырымдылық пен дос болу, ізгілік амалдарын орындау, игілікпен бірге жүру сияқты әл-Фарабидің гуманистік идеялары анық көрінеді.

Себебі әл-Фарабидің «адам» философиясында «әрбір адам баласы болмысынан бақытты болуды қалайды» теориясына сүйенді. Ол осы пікірді негізге ала отырып, бақытқа жету концепциясын жалғастырады. Ғалымның бұл философиялық әдісі логикадан (мантық) бастап метафизикаға дейінгі аралықты қамтыды. Бақытқа жету ізгілік арқылы іске асады. Мұндағы ізгілік әдетте адам баласы түсінетін амалдағы ізгілік қана емес, керісінше адамның ойы, амалы, жүрісі мен тұрысы, мақсаты барлығы ізгі болуы тиіс. Өйткені бақыт тек материалды затпен шектелмейді, оның өлшемі кең екенін түсіндіруге тырысты. Мұндағы теориялық ізгіліктердің орны айрықша.

«Теориялық білімді не имамдар мен әкімдер, не теориялық білім меңгеруге қабілетті адамдар үйрене алады. Осы екі топ, жоғарыда айтылғандай, көптеген әдіспен тәлім алады. Алғашында олар теориялық білімдердің әрбір тегіндегі бастапқы алғы шарттар мен алғашқы білімдер туралы, онан соң алғы шарттардың түрлері мен тәртібі жайында мағлұмат алады» [5, 56-б.]. Сонымен теориялық білімді қарапайым адамнан бұрын имам мен әкім немесе білім алуға қабілетті жандар ғана алады.

Әл-Фарабидің мұнда *имам* деп отырғаны – «көшбасшы», «тұлға», «алдағы адам», «бастаушы адам», «жамағаттың алдында намаз қылушы», «адамдар үшін жауапты кісі». Ғалым бұл жерде «әкім» сөзінен бұрын «имам» сөзін жәй келтірмеді. Ортағасырда имам сөзінің мағынасы кең еді. Имам тек мешітпен немесе құлшылық жасау рәсімдерімен шектелген жоқ. Имам – басшы әрі ұстаз. Ол басқаларға қарағанда философ сияқты жүйрік ойлы, шешен сияқты өткір сөзді, тапқыр әрі зерек. Имам бір мәселеге қатысты шешім шығармас бұрын, оған осы дүние һәм о дүниенің өлшемдерімен қарап, салмақтап барып шешім шығарады.

Ойшылдың сөзімен айтқанда: «...оның өнері ең күшті өнер, ойлауы ең күшті ойлау, білімі ең күшті білім болады, әйтпесе ол өз мақсатын жүзеге асыру үшін өз бойындағыдан тыс басқалардың күштерін жинауға тиісті болар еді» [5, 64-6]. Әл-Фараби де өзінен бұрынғы грек ойшылдары сияқты философтарды ерекше орынға қойды. Ойшыл «имам», «әкім» және «философ» туралы былай деп айтады: «Олар – өздерінің теориялық танымдарында жалпы жұрт қостаған пікірімен шектеліп қала алмайтын таңдаулы жандар» [6, 44-б.]. Күні бүгінге дейін «философ» деп айтса атеист, құдайды жоққа шығаратын адам деген стереотип бар. Бірақ, ғалымның айтып отырған «философы» кеңес өкіметінің тұсында әдейі қалыптастырған «атеист философ» ұғымынан басқа, даналық пен ақыл иесі, ақиқатты, жаратылысты зерттейтін философ. «Әлбетте, «философ», «бірінші басшы», «әкім», «заң шығарушы» және «имам» деген ұғымдар бір ұғым» [6, 92-б.].

Енді, әл-Фараби айтқан халықты бақытқа жетелейтін төрт ізгіліктің екіншісі – ойшылдық ізгілікке келер болсақ: «Ойшылдық ізгілік дегеніміз – әлде нендей бір ізгі мақсатта барынша көп пайда келтіретін нәрсені анықтауға жұмсалатын ізгілік», – деп адамның ойлау қабілетіне қатысты айтқан [6, 128-б.]. Ол ойшылдық ізгілікке тек адамға, қоғамға пайда келтіретін нәрсенің жолында ғана жұмсалатын ақылдың қабілетін жатқызды. Ал жамандықты көздейтін мақсат үшін жұмсалған ақылды және бұзықтық, пасықтық үшін ұтымды жолдарын іздеу үшін барынша, жұмсалған ойлау қабілетін ойшылдық ізгілік деп атамай, оған басқа есім іздеді.

Егер ойлау қабілеті адамдарды алдау-арбау жолында көп пайда келтіретін нәрсені анықтау үшін жұмсалатын болса, онда мұны ойдағы жалған ізгілік – деп атады. Әл-Фарабидің ізгі адамы сыртқы көрінісінде қайырымды адам болуымен қатар оның ақыл-ойы да игілік мақсатында жұмыс жасап, қоғамға, адамдарға оңды әсер етіп, пайда келтіруі тиіс. Ізгі мақсатқа қажет және ізгі мақсаттағы ең пайдалы нәрсе, сол мақсаттағы ең әдемі нәрсе – дейді ойшыл [5, 58-б.]. Себебі ізгілік, жақсылық ұғымдарының өзегі және олардың сондай ізгілік пен жақсылық аталуының басты себебі – жақсылық, басқаға, қасындағыларға, қоғамға пайда келтіру. Қасындағыларға ізгілік жасау арқылы өзіңе жақсылық жасаған боласың, ол бұл өз кезегінде сені бақытқа жетелейді. Адамның және қоғамның бақытқа жетуінде

ойшылдықтың, ізгіліктің маңызы зор. Барлық жақсылық пен ізгілік әуелі адамның ойында көрініс тауып, кейін іске асады.

Әл-Фарабидің пайымдауынша, өзге адамға жақсылық жасап немесе оған игі іс үшін жәрдем беру мақсатында тілектес болмайынша, адамның қалаған ізгілігі нақ ойдағы ізгілік бола алмайды. Ойдағы ізгілік қабілет адамның жеке басында кездеседі. Оның қаншалықты жаман-жақсылығын адамның таңдап алған мақсатынан анықтауға болады. Ізгілік қабілеті бір адамның бойында немесе әр түрлі адамдардың бойында да болуы мүмкін. Бірақ, басшы болатын кісіде ізгілік басым болуы тиіс. Ізгілік қасиеті мен қабілеті жоқ адам, – дейді ғалым, – басшы бола алмайды, халық басында отырмайды.

Адамдардың тектері олардың жаратылысынан, өнерлер, ғылымдар сатыларына жіктелуіне сәйкес ажыратылады. Олар осы нәрселерге жаратылысынан бейім болады. Қайсыбір текке жаратылысынан әзір тұратындар сол тектің бөлшектеріне сәйкес жіктеледі. Бұл тектің неғұрлым пәс бөлшектеріне жаратылысынан бейім адамдар, сол тектің неғұрлым лайықты бөлшектеріне бейімделгендерден өзгеше болады. Қайсыбір текке және тектің қайсыбір бөлшегіне жаратылысынан бейім адамдар, өзінің алдын ала бейімдігінің жетілген/жетілмегеніне сәйкес ажыратылады. Соған орай әл-Фарабидің «төрт ізгілік» тұжырымдамасының үшіншісі – этикалық ізгіліктер.

Этикалық ізгілік

Этикалық ізгіліктер мен акциденциялар түрлі халықтарда әр түрлі болып және мезгіл мен мекен өзгерген сайын ол екеуі өзгеріп отырады. Мысалы, инабаттылық, байлық сияқты нәрселердің бәрінің де ерікке қатысы бар. Ақыл-оймен пайымдалатын ұғымдарды алатын болса, онда бұлармен бір мезгілде нақты байланысты акциденциялар басқа уақытта байланысты болған акциденциялардан өзгеше келеді. Бір халықтың қолында дағдылы саналатын нәрсе екінші бір халықта кездесетін нақты акциденциялардан басқа болады. Сондықтан да жаратылысында берілген қасиеттері жағынан тепе-тең адамдар өздері бейім тұратын нәрселер арқылы алатын тәрбиесіне қарай ажыратылады. Әдептілік пен тәрбиесі әр түрлі болғандықтан адамдардың мінезі де әркелкі. Ғалымның пікірінше әрбір адамның тәрбиесі әр түрлі. Бұл оның отбасына, қоғамына, ортасына, жағрафиялық орналасуына, тіпті ауа-райына да қатысты. Рас, табиғаттың жиі ыстық, суық немесе тұрақты орташа болуы да адамның мінез-құлқына әсер етеді.

Әл-Фараби жәй ғана ақиқатты іздеген жоқ, оған ақиқатты тауып, оны адамдардың игілігіне жұмсау маңызды. Ол адамның бақытқа кенелу жолдары жайында ой жүгірткен кезде экономика, саясат, мемлекеттік құрылым, отбасы, жанұя мәселелерін рационалды түрде ақыл елегінен өткізіп отырды. Ойшыл өз ілімінде жақсылықты жамандықтан айыратын ғылым сияқты түсінген этикаға да көп мән берді. Себебі этика, адамдардың бір-бірімен келісіп, тіл табысып отыруы үшін ауадай қажет дүние деп санады. Әл-Фараби сол кездегі дәстүрді ұстана отырып, барлық ғылымдарды теоретикалық және практикалық деп екіге бөледі. Теоретикалық – математиканы, физиканы, метафизиканы қамтыды; практикалық (азаматтық) өз ішіне – этика мен саясатты алды [5, 12-б].

Әділеттіліктің қалыптасқан нормасы, әмбебап заңдар (құқық) қажет екендігін ескерте келе, ол заңдардың тәрбие арқылы жүзеге асатындығын дәйектейді. Оның ойынша, еңбексіз заң да, қоғам да ілгері дами алмайды. Ұлы ойшылдың заң күші туралы осы айтқандарынан қоғамдық келісімдер туралы идеяның алғашқы ұрығы жатқандығын аңғару қиын емес. Бұл идея Еуропада көп кейін өріс алды. Қоғам азаматтарының қарым-қатынас этикасын реттейтін әмбебап заңдар, заңнамалық актілер бар.

Исламның да әлеуметтік-саяси теорияларындағы мемлекет туралы барлық ілімдері өз бастауын құдіретті заң – шариғаттан алады. Шариғат теориялық тұрғыда мәңгі, қоғам мен мемлекеттің алдында абсолюттік игілік деп қарастырылды. Билеуші мен өзге де билік өкілдерінің негізгі мақсаты мен қызметі шариғат заңдарын өмірге енгізумен сипатталды. Демек, фикх пен исламның барлық әлеуметтік-саяси доктриналары мемлекет қалай пайда

болды, ол неге және не үшін өмір сүреді деген сұрақтарды қоймайды. Бұл доктриналардың негізі адамның бір-бірімен қарым-қатынасы, құқықтары мен міндеттері күдіретті аянмен анықталған, демек құдайдың заңы жалғыз абсолютті бедел (авторитет) деген қағида болып табылады. Сонымен қоғамда, мемлекетте азаматтардың, қала тұрғындарының өзара қарым-қатынас этикасын реттеп отыратын заңдар жиынтығы өмір сүреді.

Әл-Фараби қала тұрғындарын бақытқа жетелейтін ойшылдық ізгілік пен этикалық ізгіліктің бір-бірінен ерекшелі болғаны сияқты, олардың арасындағы тығыз байланысты да атап көрсетеді. Адамның ақылындағы ойшылдық, ізгілік неғұрлым жақсы болса, соғұрлым адамның амалдағы этикалық ізгіліктері де кемелдене түседі. Ал енді адамның ойшылдық ізгілігі өзінің жеке мақсатымен шектеліп әрі жеке жағдайына ғана қатысты болса, онда оның этикалық ізгілігі де осыған сәйкес келуге тиіс. Адамның іс-әрекеттері оның ниетіне қарай көрініс табады.

Негізінде ежелгі грек ойшылдары әлеуметтік-саяси мәселелерді этиканың шеңбері мен терминдерінде қарастырса, ал мұсылман ойшылдары бұл мәселелерді діни пәндердің шеңбері мен терминдерінде талқылады. Бұлардың екеуі де қоғамдық моральды біртұтас, жалпы моральдық мақсат тұрғысынан қарастырды: адам үшін ізгілік – қоғам үшін игілік. Басқаша айтқанда, жеке индивид үшін жасалған ізгілік, қоғамның дамуына, әлеуметтік жағдайына көрсеткен жақсылық саналмақ. Себебі ол индивид сол қоғамды қалыптастырушы, оны құрушы қоғам мүшесі. Сол сияқты қоғам үшін жасалған ізгілік, қала тұрғындарына, қоғам мүшелеріне көрсетілген ізгілік. Қала тұрғындары осы қоғамда өмір сүріп, өсіп-өнеді. Ғалымның философиясына сәйкес осылай ойлап, әрекет ету – этикалық ізгілік.

Индивидтің жақсы қасиеттері мемлекет үшін де жақсы қасиет, ал мораль тек ұжымдық күш-жігер арқылы ғана іске асырылатын абсолюттік игілікке бағытталады деп қарастырылды. Кеңестік танымал философия тарихшысы В.Ф. Асмустың айтуынша, «тек Платонға ғана емес, ежелгі грек ойлауы мен дүниетанымына мейлінше тән көзқарас – бұл қоғамның ерікті мүшесі өзінің тиесілі болған мемлекеттік бүтіндігінен ажырамас тұтастыққа орайлас шешілуі тиіс» [7].

Діл сол сияқты этикалық ізгілікке сәйкес әл-Фараби үшін де мемлекеттің игілігі туралы ілімнен тыс индивидтің игілігі туралы ілімнің болмайтыны белгілі. «Бақытқа жету жайында» атты трактатта ғалым өз бетінше этика, мемлекеттік формалардан ғана емес, адамгершілікті қарастырудан тұратын саясат (политика) ретінде талданады. Фараби үшін мемлекет – өмірдің жетілген формасы, «бақытты өмірдің ортасы». Мемлекет «әділеттілік» деп саналатын жалпы игілікке қызмет етеді.

Әл-Фарабише данышпан-философқа берілген және данышпан қабылдаған заңдар ғана мемлекет игілігін қамтамасыз етеді. Демек, бақытқа ұмтылу – бұл практикалық мақсаттарды да, теориялық мақсаттарды да қамтитын кемелдікке ұмтылу.

Бұл жолда ойшылдың пікіріне сәйкес халықты бақытқа жетелеуде білімнің төрт түрі бар, олар: біріншісі – теориялық ізгілік, осының арқасында өмірдегі заттар анық дәлелдемелер арқылы ақылмен пайымдалады; бұдан кейінгісі – иландыру арқылы қол жететін нәрсенің мәнін ақылмен пайымдау; онан соң – осы ақылмен пайымдалатын мәндердің бейнелерін арқау еткен, иландыру арқылы расталған білім; бұдан кейін – осы аталған үш білімнің түрінен белгілі бір халықтардың арасында тараған білім. Бұлардың әрбірі бір-бірін қамтып, соның арқасында халық кемелденіп, бақытқа жетеді дейді.

Ал Батыс перипатетигі Ибн Рушд болса бұл мәселе туралы сөз қозғағанда ол бұл білімдердің әрбірін адамдардың ақыл деңгейлеріне байланысты белгілі топтарға меншіктеп берген. Олар: дәлелдеу, тартысу, мысал келтіру және практикада қолдану. Дәлелдеу білімі – таңдаулы адамдар үшін, яғни философтар үшін, тартыс білімі – мутакаллимдер үшін, мысал келтіру мен көркем сөз – бұқара халық үшін [8].

Осы орайда әл-Фараби қайсыбір салада оң нәтижеге жетуге қабілетті адамдар қабілеті жоқ адамдардың басшысы болады – деген ойды алға тартты. Бұл адамдар тәрбиенің

нәтижесінде қол жеткізген жақсы немесе нашар басқару, кеңесші болу қабілетіне қарай бөлінеді. Жақсы басшылық жасап, жақсы ақылгөй болуға қабілеті бар адамдар басқалар үшін басшы болмақ: «Қайсыбір салада неғұрлым жетілген тәрбие көргендер нақ сол салада соғұрлым кәміл емес тәрбие алғандарға басшы болады. Осындай салада жаратылысынан ең абзал қасиеттері бар және жаратылысынан өзі бейім нәрселердің бәріне сәйкес тәрбие алғанда осы салада жаратылысынан тамаша қасиеті еш уақытта болмағандарға басшы бола алмайды; олар жаратылысынан тамаша қасиеті бар, бірақ тиісті тәрбие алмағандарға ғана немесе жеткілікті тәрбие алмағандарға ғана басшы бола алады», – дейді ғалым [5, 23-6].

Ғалым бақытқа жету жолын және оған жетелейтін төрт түрлі білімді немесе ізгіліктерді баяндағанымен, оны әрбір ақыл иесі түсіне бермейтінін де айтады. Сол үшін адам бақытқа жетелейтін ұстазға мұқтаж. Адамның өмір сүру мақсаты ең жоғарғы бақытқа жету болатын болса, ол адам бақыттың не екенін білуі қажет және оны өзінің мақсаты етіп қойып, соған ұмтылуы тиіс. Қала тұрғыны ол бақытқа жету үшін не істеуі керек екенін біліп, соған әрекет жасауы тиіс. Ойшыл бұған қатысты өзінен бұрынғы ғалымдардың айтқан пікірлерін талдай келіп, мынадай айқын қорытынды жасайды: білуі тиіс болған нәрселер мен бақытты кез-келген адам біле бермейді. Бұл әрбір адамға берілетін қасиет емес. Ол үшін ақылгөй ұстаз керек [5].

Осыдан келіп, әл-Фараби айтқан қала тұрғындарының басына дарыған «төрт ізгіліктің» төртіншісі – практикалық өнер келеді. Бұл өнерді игеруі тиіс индивиттер, олар – ұстаз (ғалым), патша, әкім, басшы жалпы басқаруға қабілетті азаматтар. Ойшыл бұл өнерді пайдаланып, адамдарға жеткізудің екі әдісін ұсынады: біріншісі, шешендік өнер, қызыл тіл арқылы халықты иландыру әдісі. Олардың көңілінен ойып тұрып орын алатындай сиқырлы, қанатты сөздерді қолдана білу. Оларға осы әдісті қолдана отырып, шынайы бақыттың не екенін түсіндіру, оған жететін жолды ашықтап айту, қоғамдағы ортақ құндылықтар мен асқақ мақсатты баяндау және т.б. Ғалымның айтуынша, көптеген әкімдер бақыттың не екенін айтып, бірақ, оған жету жолын түсіндірмейді. Халық әкімнің сөзіне сеніп, оның артынан еруі үшін алдымен оның өзі соған лайық болуы шарт.

Практикалық өнерді халыққа дарытудың екінші әдісі – өз ерік-қалауымен, көңілімен оңалуға немесе жақсаруға келмейтін, бүлікшіл, бұзықтыққа бейім қала тұрғындарын күштеп тәрбиелеу. Ізгілікті, жақсы мен жаманды айыру жолдарын үйренгісі келмейтін азаматтарды мәжбүрлеп тәлім беру тәсілі [9].

Қорытынды

Басқа адамға басшылық ету де әр адамның қолынан келмейтін ауыр іс. Сол сияқты әкімге жақсы кеңесші болу қабілеті де әрбір адамда болмайды. Ал енді басшы болуға қабілетсіз, басшыға кеңесші қызметін көрсетуге қабілеті жоқ адам ешбір жағдайда басшы бола алмайды. Ол тек басқаға бағынышты, қызметші болады. Басшылық қылуға, басқа адамдарға үлгі әрі жетекші болуға білімі де, қабілеті де жеткілікті адам – басшы. Егер басшылық қабілеті бар, бірақ өздігімен көтеріле алмайтын адамға кеңес беріп, оны көтермелеп басшы қылса, онда ол біреулерге басшы бола тұра, басқалардың басшылығында болады [10].

Ғалымның айтуынша, билікте отырғандардың кейбірі шағын билікті қанағат тұтса, басқалары – биліктің ұзақ және мол болуын қалайды. Басшылықтың қайсы түрі болса да сырттан пікірлес кеңесші немесе сол билікке демеуші біреулердің болуы заңды. Бірақ, басшы олардың берген ақыл-кеңесінің бәрін орындай бермейді. Бұл жағдай адамдардың басым бөлігіне тән. Сондықтан адам осының барлығын үйрететін және тиісті амалдарды орындауға кеңес беретін, кеңесшіге (ұстазға) зәру. Расында да мемлекет азаматтарына ізгілік үйретуші адам – ұстаз [11]. Егер біздер ортағасыр мұсылман ойшылдарының еңбектеріне шолу жасар болсақ, онда ілім үйреніп, кейін басқа адамдардың үйренуіне жәрдемші болу ең үлкен шарапат болғанын байқаймыз.

Сонымен ұлы ойшыл айтқан «төрт ізгілік» философиясы қала тұрғындары бұл дүниеде бақытқа һәм ақыретте мәңгі шаттыққа жетулері үшін бастарына дарыған ізгілік. Сондықтан, қоғам мүшелері өздерінің қабілеттеріне сай осы теориялық, ойшылдық, этикалық ізгіліктер мен практикалық өнерлерді игерулері тиіс болды.

Әл-Фарабидің теориялық қалалары қанша жерден утопиялық деп айтылғанымен ондағы негізгі ой тұжырымдары күні бүгінге дейін өзекті [12]. Оның бір ғана «төрт ізгілік» концепциясы осыған мысал. Мұнда қамтылған ұғымдар мен әдіс-тәсілдерді ел басқаруда, билік саясатында, бақыт үшін күрес жолында, қоғамды дамытуда, әлеуметтік өмірде, сол сияқты т.б. салаларда практикалық негізде қолданылып келеді. Данышпан әл-Фарабидің мұрасы рухани жаңғыру аясында жаңаша зерттеулерді қажет етеді.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Әбу Насыр әл-Фараби. Таңдамалы трактаттары / Құраст.: Ә. Нысанбаев, Ғ. Құрманғалиева, Ж. Сандыбаев. – Алматы: Арыс, 2009. – 656 б.
2. Әл-Фараби. Әро-у әхлу әл-мәдинати әл-фазилә. – Бейрут-Любнан: Дар-уа-мактабатұль-хияль, 1995. – 198 б.
3. Әл-Фараби. Азаматтық саясат. – Бейрут-Любнан: Дар-уа-мактабатұль-хияль, 1996. – 127 б.
4. Әл-Фараби. Әлеуметтік-этикалық трактаттар. – А., 1975. – 414 б.
5. Әл-Фараби. Китаб тахсиль әс-саада. – Бейрут-Любнан: Дар-уа-мактабатұль-хияль, 1995. – 102 б.
6. Аль-Фараби. Избранные трактаты / Перевод с арабского. – Алматы: ИФ АН РК, 1994. – 460 с.
7. Асмус В.Ф. Комментарии к «Государству». – в кн.: Платон. Сочинения. – Т. 3 (1). М., 1971. – С. 579.
8. Huriye Tevfik Mucahid. Farabiden Abdullaha siyasi Düşünce. – Istanbul: Hikmet, 1995. – 262 s.
9. Мырзахметов М. Мұхтар Әуезов және Абайтану проблемалары. – Алматы: Ғылым, 1982. – 245 б.
10. Келімбетов Н. Қазақ әдебиетінің ежелгі дәуірі. – Алматы: Мектеп, 1986. – 216 б.
11. Қоңыратбаев Ә. Қазақ эпосы және түркология. – Алматы: Ғылым, 1987. – 336 б.
12. Бурабаев М. Әл-Фараби / Қысқаша энциклопедия. – Алматы: Қазақ ССР, 1988. – 112 б.

REFERENCES

1. Abu Nasir al-Farabi. Tandamaly traktattar / Qurast.: A. Nisanbayev, G. Qurmangaliyeva, Zh. Sandybayev. – Almaty: Arys, 2009. – 656 b.
2. Al-Farabi. Aro-u al-madinati al-fazila. – Beyrut-Lubnan: Dar-ua-maktabatul-hilal, 1995. – 198 b.
3. Al-Farabi. Azamattyq sayasat. – Beyrut-Lubnan: Dar-ua-maktabatul-hilal, 1996. – 127 b.
4. Al-Farabi. Aleumettik-etikalyq traktattar. – A., 1975. – 414 b.
5. Al-Farabi. Kitab tehsil as-saada. – Beyrut-Lubnan: Dar-ua-maktabatul-hilal, 1995. – 102 b.
6. Al-Farabi. İzbrannie traktaty / Perevod s arabskogo. – Almaty. İF AN RK, 1994. – 460 s.
7. Asmus V.F. Kommentarii k «Gosudarstvu». – v kn.: Platon. Sochineniya. – T.3 (1). M., 1971. – S. 579.
8. Huriye Tevfik Mucahid. Farabiden Abdullaha siyasi Düşünce. – Istanbul: Hikmet, 1995. – 262 s.
9. Mirzahmetov M. Mukhtar Auezov jane Abaytanu problemalary. – Almaty: Gylym, 1982. – 245 b.
10. Kelimbetov N. Qazaq adebiyetinin ejelgi dauiri. – Almaty: Mektep, 1986. – 216 b.
11. Qonyratbayev A. Qazaq eposy jane turkologiya. – Almaty: Gylym, 1987. – 336 b.
12. Burabayev M. Al-Farabi / Qysqasha ensiklopediya. – Almaty: Qazaq SSR, 1988. – 112 b.

**ЯСАУИ УНИВЕРСИТЕТІНІҢ ХАБАРШЫСЫ
YESEVI ÜNİVERSİTESİ HABARŞISI**

Редакцияның мекен-жайы
*161200, Қазақстан Республикасы, Түркістан облысы, Түркістан қаласы,
ХҚТУ қалашығы, Б.Саттархан даңғылы, №29В, Бас ғимарат, 404-бөлме*
☎(8-725-33) 6-38-26
E-mail: khabarshi.iktu@ayu.edu.kz

Ғылыми редакторлар: ф.ғ.к., профессор Сердәлі Бекжігіт,
ф.ғ.к., доцент Мансұров Нұрлан,
ф.ғ.к. Семіз Кенан
Аға редактор: Әбілдаева Гүлжан
Редактор: Садыкова Айгүл

Жарияланған мақала авторының пікірі редакция көзқарасын білдірмейді.
Мақала мазмұнына автор жауап береді.
Қолжазбалар өңделеді және авторларға қайтарылмайды.
«Ясауи университетінің хабаршысына» жарияланған материалдарды
сілтемесіз көшіріп басуға болмайды.

*Журнал Қожса Ахмет Ясауи атындағы
Халықаралық қазақ-түрік университетінің
«Тұран» баспаханасында көбейтілді.*
Басуға 30.09.2020 ж. қол қойылды. Пішімі 60X84/8. Қағазы офсеттік.
Шартты баспа табағы 22.5. Таралымы 200 дана. Тапсырыс 723. ©

Баспахана мекен-жайы:
*161200, Қазақстан Республикасы, Түркістан облысы, Түркістан қаласы,
ХҚТУ қалашығы, Б.Саттархан даңғылы, №29В, 2-ші ғимарат*
☎(8-725-33) 6-37-21 (1080), (1083)
E-mail: turanbaspasi@ayu.edu.kz